

ΔΙΕΘΝΕΣ ΜΠΕΣΤ ΣΕΛΕΡ

PATRIK SVENSSON

Το βιβλίο των χελκινών

ΕΝΑΣ ΠΑΤΕΡΑΣ, ΕΝΑΣ ΓΙΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΠΙΟ ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΟ ΨΑΡΙ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΝΑΤΣΗ

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Το χέλι	11
Στο ποτάμι	19
Ο Αριστοτέλης και το χέλι που γεννήθηκε από τη λάσπη	28
Κοιτώντας ένα χέλι στα μάτια	46
Ο Ζίγκμουντ Φρόυντ και τα χέλια στην Τεργέστη	53
Λαθοψαράδες	72
Ο Δανός που ανακάλυψε την ερωτική φωλιά του χελιού	77
Κολύμπι αντίθετα στο ρεύμα	100
Άνθρωποι που ψαρεύουν χέλια	107
Ξεγελώντας το χέλι	124
Το σιχαμερό χέλι	130
Σκοτώνοντας ζώα	156
Η ζωή κάτω από την επιφάνεια	167
Το στήσιμο της χελοπαγίδας	204
Ο νόστος	215
Ο μωρός άνθρωπος	243
Χάνουμε το χέλι	256
Στη Θάλασσα των Σαργασών	289
Ευχαριστίες	307
Πηγές	309

Όλες οι σημειώσεις ανήκουν στη μεταφράστρια.

Το χέλι

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΧΕΛΙΟΥ: Το χέλι γεννιέται στο βορειοδυτικό τμήμα του Ατλαντικού Ωκεανού που ονομάζεται Θάλασσα των Σαργασών, ένα μέρος κατάλληλο από όλες τις απόψεις για αυτόν τον σκοπό. Και τούτο γιατί η Θάλασσα των Σαργασών προσδιορίζει με μεγαλύτερη σαφήνεια από κάθε άλλη υδάτινη επιφάνεια την έννοια της θάλασσας: Δύσκολο να πεις πού αρχίζει και πού τελειώνει, γιατί δεν εγκλωβίζεται στα συνήθη μέτρα και σταθμά αυτού του κόσμου. Εκτείνεται στα ανατολικά των βορειοαμερικανικών ακτών, κάπου στα βορειοανατολικά της Κούβας και των νησιών Μπαχάμες, όμως ταυτόχρονα βρίσκεται σε αέναη κίνηση. Με τη Θάλασσα των Σαργασών συμβαίνει ό,τι και στα όνειρα: Σπάνια μπορείς να πεις με σιγουριά πότε μπαίνεις ή βγαίνεις. Απλώς ξέρεις ότι βρέθηκες εκεί.

Αυτή η κινητικότητα σχετίζεται με το ότι η Θάλασσα των Σαργασών δεν οριοθετείται από ακτογραμμές, αλλά προσδιορίζεται μόνο από τα τέσσερα δυνατά ρεύματα: Το ζωογόνο Ρεύμα του Κόλπου στα δυτικά, το σύμπλεγμα υδάτινων μαζών που φέρει το όνομα Βορειοατλαντικό Ρεύμα στα βόρεια, το Ρεύμα των Καναριών στα ανατολικά και

το Ισημερινό Ρεύμα του Βόρειου Ατλαντικού στα νότια. Στη Θάλασσα των Σαργασσών πέντε εκατομμύρια κυβικά χιλιόμετρα αργοσαλεύουν μέσα στον κλειστό κύκλο των ρευμάτων σαν ζεστός στρόβιλος. Ό,τι εισέρχεται εκεί δεν εξέρχεται πάντα το ίδιο εύκολα.

Το νερό είναι βαθύ μπλε και διάφανο, ο βυθός φτάνει σε σημεία τα επτά χιλιάδες μέτρα και στην επιφάνειά του επιπλέουν τεράστια χαλιά από κολλώδη καφετιά φύκια. Τα λένε Sargassum ή φύκια σάργασο και από αυτά έχει πάρει το όνομά της η θάλασσα. Η επιφάνεια του νερού καλύπτεται από πολλές χιλιάδες μέτρα πυκνοπλεγμένα φύκια, τα οποία προσφέρουν τροφή και καταφύγιο σε ένα σωρό πλάσματα: Ασπόνδυλους οργανισμούς, ψάρια και μέδουσες, χελώνες, γαρίδες και καβούρια. Τα σκοτάδια βρίθουν από ζωή, όπως το δάσος τη νύχτα.

Εδώ γεννιέται λοιπόν το ευρωπαϊκό χέλι Ανγκουίλα Ανγκουίλα. Εδώ πολλαπλασιάζονται την άνοιξη τα αναπαραγωγικά ώριμα χέλια, εδώ γεννούν και γονιμοποιούν τα αυγά τους. Εδώ εμφανίζεται, προστατευμένο από το πυκνό σκοτάδι, ένα μικρό πλάσμα που μοιάζει με προνύμφη. Έχει ένα άσχημο, μικρό κεφάλι με υποτυπώδη μάτια. Το λένε προνύμφη-λεπτοκέφαλο: Το σώμα του μοιάζει με φύλλο ιτιάς, είναι επίπεδο, σχεδόν διάφανο και έχει μάκρος μόνο ελάχιστα χιλιοστά. Αυτό είναι το πρώτο στάδιο του χελιού.

Το διάφανο φύλλο ιτιάς αρχίζει αμέσως το ταξίδι του. Μαζί με το Ρεύμα του Κόλπου διασχίζει εκατοντάδες μί-

λια στον Ατλαντικό και κατευθύνεται στις ευρωπαϊκές ακτές. Αυτό το ταξίδι μπορεί να διαρκέσει μέχρι τρία χρόνια και στη διάρκεια του η προνύμφη μεγαλώνει αργά κι ευλαβικά, χιλιοστό το χιλιοστό, σαν φουσκάλα που γεμίζει υγρό σταδιακά. Όταν επιτέλους φτάσει στις ευρωπαϊκές ακτές, υφίσταται την πρώτη του μεταμόρφωση και μετατρέπεται σε υαλόχελο. Αυτό είναι το δεύτερο στάδιο του χελιού.

Τα υαλόχελα μοιάζουν με την προηγούμενη μορφή τους – δηλαδή τα σχεδόν διαυγή πλάσματα που μοιάζουν με φύλλα ιτιάς. Έχουν μήκος έξι ή επτά εκατοστά και είναι λεπτά κι ευέλικτα. Είναι πολύ διάφανα – λες και το χρώμα ή η αμαρτία δεν έχουν ακόμη προλάβει να εισχωρήσουν στα σώματά τους. Η θαλασσοβιολόγος και συγγραφέας Ρέιτσελ Κάρσον έγραψε ότι μοιάζουν με «λεπτά γυάλινα φύκια, με μήκος μικρότερο από ένα δάχτυλο». Είναι εύθραυστα και φαίνονται απροστάτευτα. Κάποιοι τα θεωρούν εξαιρετική λιχουδιά, οι Βάσκοι για παράδειγμα.

Όταν τα υαλόχελα φτάνουν στις ευρωπαϊκές ακτές, τα περισσότερα διαχέονται στα ρυάκια, τις λίμνες και τα ποτάμια και προσαρμόζονται σχεδόν αυτόματα στη ζωή του γλυκού νερού. Σε αυτό λοιπόν το σημείο το χέλι υποβάλλεται σε μια ακόμα μεταμόρφωση: Αλλάζει και γίνεται κιτρινόχελο. Το σώμα του μεγαλώνει, παίρνει το σχήμα του φιδιού και γίνεται μυώδες. Τα μάτια είναι μικρά, με χαρακτηριστική μαύρη κόρη. Τα σαγόνια μεγαλώνουν και δυναμώνουν. Τα βράγχια του είναι μικρά και σχεδόν κρυμ-

μένα. Τα στενά και μαλακά του πτερύγια απλώνονται σε όλη την πάνω και την κάτω πλευρά. Το δέρμα είναι γυαλιστερό, σε καφετί, κίτρινες και γκριζωπές αποχρώσεις, και καλύπτεται από λέπια τόσο μικρά και μαλακά που είναι αόρατα κι ανεπαίσθητα – σαν φανταστική πανοπλία. Το υαλόχελο ήταν ευπαθές και εύθραυστο, το κιτρινόχελο όμως είναι δυνατό και ανθεκτικό. Αυτό είναι το τρίτο στάδιο του χελιού.

Το κιτρινόχελο ανεβαίνει ρυάκια, ποταμούς και χειμάρρους και ελίσσεται εξίσου εύκολα στα ρηχά και πλέον δύσβατα νερά όπως και στα πιο δυνατά ρεύματα. Μπορεί να κολυμπήσει σε θολές λίμνες και ήρεμα ποτάμια, σε άγριους χειμάρρους αλλά και σε ζεστά μικρά φράγματα. Αν χρειαστεί, μπορεί να συρθεί σε βάλτους και χαντάκια. Δεν επιτρέπει στον εαυτό του να περιορίζεται από εξωτερικές παρεμβολές. Όταν όλες οι εναλλακτικές έχουν εξαντληθεί, μπορεί να περιπλανηθεί ακόμα και στην ξηρά: Να συρθεί μέσα στην υγρή βλάστηση και στο γρασίδι και να περιπλανηθεί ώρες μέχρι να φτάσει σε καινούργια ύδατα. Έτσι, λοιπόν, το χέλι είναι ένα ψάρι που υπερβαίνει τα όρια του ψαριού. Ίσως να μην ξέρει καν ότι είναι ψάρι.

Μπορεί να διασχίσει εκατοντάδες χιλιόμετρα, ακούραστα κι αγόγγυστα, παλεύοντας με ό,τι παρουσιαστεί στον δρόμο του, μέχρι να αποφασίσει ξαφνικά να εγκατασταθεί κάπου. Δεν έχει υψηλές απαιτήσεις από το σπίτι του, η κατοικία του είναι απλώς ένα περιβάλλον στο οποίο θα προσαρμοστεί, θα σκληραγωγηθεί και θα το γνωρίσει κα-

λύτερα: Ένα ποτάμι ή μια λίμνη με λασπώδη βυθό, που καλό θα ήταν να έχει λίγες πέτρες και κοιλότητες για να κρύβεται και αρκετό φαΐ. Όταν βρει το σπίτι του, κάθετα εκεί, χρόνια ολόκληρα, και κινείται περιμετρικά σε απόσταση εκατό μέτρων. Εάν ανώτερες εξωτερικές δυνάμεις το εξαναγκάσουν να μετακινηθεί, επιστρέφει το συντομότερο στο μέρος που έχει διαλέξει για σπίτι του. Χέλια που κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν σε πειράματα εξοπλίστηκαν με ραδιοπομπούς και αφέθηκαν ελεύθερα αρκετά χιλιόμετρα μακριά από τα μέρη στα οποία αιχμαλωτίστηκαν. Μέσα σε μια βδομάδα επέστρεψαν ακριβώς στα σημεία που τα αλιεύσαν. Κανείς δεν γνωρίζει πώς βρήκαν τον δρόμο τους.

Το κτρινόχελο είναι μοναχικό ον. Συνήθως ζει μόνο του και οι δραστηριότητές του εξαρτώνται από τις εποχές του έτους. Όταν κάνει κρύο, μπορεί για πολύ καιρό να κάθετα εντελώς ακίνητο στον βυθό ή κάπου κάπου σχηματίζει με άλλα χέλια ένα μπερδεμένο κουβάρι.

Προτιμά να κυνηγάει τη νύχτα. Όταν πέφτει το σούρουπο, αναδύεται από τον βυθό προς αναζήτηση τροφής και τρώει ό,τι βρει μπροστά του: Σκουλήκια, προνύμφες, βατράχια, σαλιγκάρια, έντομα, караβίδες, ψάρια, ενίοτε ποντικάκια και νεοσσούς πουλιών. Είναι επίσης νεκροφάγο.

Έτσι λοιπόν το χέλι ζει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του με την καφεκίτρινη περιβολή του, σε μια κατάσταση μεταξύ ενεργητικότητας και παθητικότητας, και δείχνει

να μην έχει κάποιο ιδιαίτερο στόχο, εκτός από την καθημερινή αναζήτηση τροφής και στέγης. Δες και η ζωή είναι πρωτίστως η αναμονή, λες και το νόημα βρίσκεται στο μεσοδιάστημα ή σε ένα αφηρημένο μέλλον που μόνο η υπομονή μπορεί να επισπεύσει.

Αυτή η ζωή είναι μεγάλη. Ένα χέλι που θα έχει την ευτυχία να μη βιώσει ασθένειες και ατυχήματα μπορεί να ζήσει πενήντα χρόνια στο ίδιο ακριβώς μέρος. Υπάρχουν σουηδικά χέλια που σε συνθήκες αιχμαλωσίας έζησαν πάνω από ογδόντα χρόνια. Υπάρχουν μύθοι και θρύλοι για χέλια που ξεπέρασαν κατά πολύ τα εκατό. Όσο δεν εκπληρώνει τον σκοπό της ύπαρξής του, δηλαδή την αναπαραγωγή, μπορεί θεωρητικά να ζήσει άπειρα χρόνια. Δες και θα μπορούσε να περιμένει για πάντα.

Κάποια στιγμή όμως, συνήθως μετά τα δεκαπέντε και μέχρι τα τριάντα του χρόνια, το χέλι που ζει αυτή την άγρια ζωή αποφασίζει να αναπαραχθεί. Από πού πηγάζει αυτή η απόφαση δεν έχουμε ιδέα – όταν όμως ληφθεί, η παθητική ύπαρξη του χελιού τερματίζεται βίαια και η ζωή του παίρνει εντελώς διαφορετική τροπή. Αρχίζει να κατευθύνεται προς τη θάλασσα και παράλληλα υφίσταται την τελευταία του μεταμόρφωση. Η μουντή, κάπως θολή καφεκίτρινη αμφιέσή του εξαφανίζεται, οι αποχρώσεις του δέρματός του τονίζονται και αστράφτουν, η ράχη του μαυρίζει, τα πλευρά του ασημίζουν και το περίγραμμά του διαγράφεται με σαφείς γραμμές – λες και όλη του η ύπαρξη αντανακλά ξαφνικά τη συνειδητοποίηση ενός σκοπού. Το κιτρινόχело

μεταμορφώνεται σε ασημόχελο. Αυτό είναι το τέταρτο στάδιο του χελιού.

Όταν φτάνει το φθινόπωρο με τα προστατευτικά σκοτάδια του, το ασημόχελο παίρνει τον δρόμο για τον Ατλαντικό Ωκεανό και αποκεί για τη Θάλασσα των Σαργασών. Τότε, κι αυτό φαίνεται να συμβαίνει εντελώς συνειδητά, το σώμα του προσαρμόζεται απόλυτα στις προϋποθέσεις του ταξιδιού: Τα αναπαραγωγικά του όργανα ωριμάζουν, τα πτερύγια μακραίνουν και δυναμώνουν ώστε να κολυμπάει ταχύτερα, τα μάτια μεγαλώνουν και παίρνουν μπλε χρώμα για να μπορεί να βλέπει καλύτερα μέσα στα σκοτεινά βάθη της θάλασσας, το πεπτικό σύστημα σταματάει εντελώς να λειτουργεί, το στομάχι διαλύεται. Όλη η απαιτούμενη ενέργεια προέρχεται από τα αποθέματα λίπους του. Το σώμα γεμίζει γόνο ή σπέρμα. Το χέλι δεν επιτρέπει στο σώμα του το παραμικρό που θα μπορούσε να αποσπάσει την προσοχή του από τον στόχο.

Κολυμπάει πέντε μίλια τη μέρα, συχνά σε βάθος χιλίων μέτρων κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Για αυτό το ταξίδι ο άνθρωπος γνωρίζει ελάχιστα. Ίσως διαρκεί έξι μήνες, ίσως το χέλι κάπου σταματάει για να ξεχειμωνιάσει. Έχει αποδειχτεί ότι ένα ασημόχελο σε συνθήκες αιχμαλωσίας μπορεί να ζήσει μέχρι τέσσερα χρόνια χωρίς τροφή.

Είναι ένα μακρύ κι ασκητικό ταξίδι. Κυριαρχείται από την υπαρξιακή συνειδητοποίηση ενός στόχου, που δεν μπορεί να εξηγηθεί λογικά. Όταν όμως το ασημόχελο φτάνει στη Θάλασσα των Σαργασών, έχει βρει πάλι το σπίτι

του. Τα αυγά του γονιμοποιούνται κάτω από τα στροβιλιζόμενα χαλιά των φυκιών. Τότε το χέλι έχει εκπληρώσει τον προορισμό του και η ιστορία του ολοκληρώνεται. Και πεθαίνει.

Κάθε χέλι κάνει ένα μακρύ ταξίδι: διασχίζει τον Ατλαντικό για να επιστρέψει στον τόπο καταγωγής του και βρίσκει τον δρόμο του χάρη σε μια μυστηριώδη δύναμη.

Αλήθεια, μπορεί ο άνθρωπος να γνωρίζει κάτι τέτοιο με τόση σιγουριά; Να είναι απόλυτα σίγουρος για τον δρόμο που πρέπει να ακολουθήσει;

Το μυστήριο του χελιού απασχολεί εδώ και αιώνες τους επιστήμονες και τους φιλοσόφους. Ακόμα και στη σύγχρονη εποχή της αλματώδους τεχνολογικής και επιστημονικής ανάπτυξης δεν μπορούμε να το διαλευκάνουμε: κανείς δεν έχει δει πώς αυτά τα ψάρια αναπαράγονται, ούτε μπορεί να εξηγήσει γιατί και πώς αφήνουν τις λίμνες και τα ποτάμια για να φτάσουν στα βάθη του ωκεανού.

Καθώς ανακαλεί τις παιδικές του αναμνήσεις όταν ψάρευε χέλια μαζί με τον πατέρα του και διερευνά τη θέση αυτού του αινιγματικού ψαριού στη λογοτεχνία, την ιστορία της επιστήμης και τη σύγχρονη θαλάσσια βιολογία, ο Patrik Svensson σκιαγραφεί τη σχέση του με τον πατέρα του, ενώ εκφράζει τον προβληματισμό, τον δικό του και του κάθε ανθρώπου, για το πεπρωμένο, το φως και το σκοτάδι, τη ζωή και τον θάνατο, μέσα από μια γραφή που συνδυάζει απομνημονεύματα και φυσιολατρία στην καλύτερη εκδοχή τους.

Ένα βιβλίο τόσο μοναδικό, όσο και το θέμα του. Μια υπενθύμιση πως ζούμε ακόμη σε έναν κόσμο με αναπάντητα ερωτήματα.

New Yorker

ΣΕΙΡΑ ΟΞΥΓΟΝΟ₂

ISBN:978-618-03-2191-3

9 786180 321913

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82191

